

У пошуках перлин історичного джерелознавства

Рец. на кн.: Левченко В. В., Левченко Г. С. *Олександро-Невська церква Новоросійського університету: історія, персоналії, документи*. – Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2015. – 360 с. (Праці Державного архіву Одеської області. Т. XLIII).

У рік святкування Одеським національним університетом імені І. І. Мечникова 150-ї річниці з нагоди відкриття, очікуваним явищем виглядає поява значної кількості наукової літератури, присвяченої цій події. Серед масиву літератури окремо хочемо виділити анонсовану у назві запропонованої читачеві публікації монографію двох одеських істориків, випускників історичного факультету Одеського університету, один з них до того ж є його викладачем, які практично за п'ять років (враховуючи появу першої публікації, присвяченої цій темі та виходу з друку самої книжки) підготували це видання. У цілому викладений у книжці матеріал є складовою інформацією для проведення досліджень у декількох напрямках історичної науки: становлення і розвиток системи вищої освіти, історія православної церкви та вивчення особливостей метричних книг як історичного джерела щодо історії України зокрема та історії Європи у цілому (у записах метричних книг зустрічаємо значну кількість даних щодо представників європейських країн (с. 154–155).

Додатковий інтерес до означеної проблеми в книжці виникає у зв'язку з тим, що історії Олександро-Невської церкви не приділялася увага в історіографії радянського та сучасного періодів. У подібній ситуації не виключенням стало і останнє ювілейне видання, приурочене до 150-річчя Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, в якому за винятком трьох формальних згадок (Одеський національний університет імені І. І. Мечникова (1865–2015): історія та сучасність / гол. ред. І. М. Коваль. – Одеса: ОНУ, 2015. – С. 28, 58, 60) нема жодного речення щодо історії існування Олександро-Невської цер-

кви. Цей факт дозволяє говорити про не вивчення даної теми протягом останніх майже ста років з часу закриття університетського храму, що визначає появу книжки як виявлення і визначення ще однієї тематичної лакуни в сучасній історичній науці в цілому та в історії класичних університетів України за часів царату зокрема.

При ознайомленні з книжкою перше ж позитивне враження з'являється після прочитання «Передмови», де без єдиної граматичної помилки, що сьогодні для деяких наукових видань не є нормою, досить кваліфіковано і політкоректно проведена лінія від неординарної історичної особистості Олександра Невського до історії Олександро-Невської церкви Новоросійського університету. При цьому автори дотримались правил наукового видання – вказали актуальність і новизну теми, визначили завдання дослідження та представили істо-

ріографічний і джерелознавчий екскурси.

У рецензованій книжці авторами вперше зроблена спроба систематичного викладу історії організації, функціонування, закриття і метаморфози долі Олександро-Невської церкви Новоросійського університету та участі представників її кліру в житті одеської громади. Основну увагу науковці звернули на виявлення тенденцій існування церкви через призму розвитку вищої освіти на теренах України, ставлення держави до ролі православних храмів у системі університетської освіти, проведених заходів настоятелями церкви з метою підвищення культурно-релігійної свідомості серед парафіян і загалом громадянського суспільства Одеси у другій половині XIX – на початку XX століть. Автори детально розглянули передумови відкриття Олександро-Невської церкви і нала-

годження її діяльності спочатку при Рішельєвському ліцеї, а згодом її функціонування як структурного підрозділу Новоросійського університету.

Окремим розділом в книжці представлені просопографічні портрети настоятелів церкви за весь період її існування, які одночасно займали в університеті й посади професорів богослов'я. Характерно, що будучи представниками загальноуніверситетської кафедри богослов'я у загальному ранжирі викладацького складу Новоросійського університету відповідно університетським статутам вони завжди займали перші позиції. Також автори надали короткі біографічні відомості про представників кліру університетського храму – ентузіастів і безсрібників, більшість з яких виконували свої обов'язки на громадських засадах, взявши на себе безоплатну ініціативу налагодження і підтримання діяльності церкви. Хоча в цьому контексті авторам слід ще проявити науководослідницькі навички і поповнити фактологічними даними описування діяльності більшої частини представників причту Олександро-Невської церкви, що сприятиме повнішому висвітленню їхньої професійної діяльності, поглядів і переконань, а також дозволить об'єктивно охарактеризувати їх особистості для поповнення новими іменами наукової біографістики. Результати такого дослідження будуть помітним внеском у реконструкцію біографій багатьох діячів культури – раніше невідомих своєю діяльністю на церковному поприщі (наприклад, професор Рішельєвського ліцею М. Н. Мурзакевич впродовж 1839–1845 років виконував обов'язки старости церкви (с. 95), а також допоможуть повернути до наукового простору незаслужено позабуті імена.

У додатках до книжки вміщено записи актів цивільного стану метричних книг університетської церкви, що зберігаються на сьогодні в Державному архіві Одеської області. Метричні книги як історичне джерело вже ставали об'єктом наукових досліджень в українській науці, але вчені переважно приділили увагу тільки двом аспектам їх інформаційного змісту – історичній демографії (Гузенков С. Г. Метричні книги як джерело з історичної демографії Південної України другої половини XIX – початку XX ст.: Автореф. дис... канд. іст. наук. – Запоріжжя, 2005. – 20 с.) та генеалогії (Васик О. В.

Використання інформації метричних книг для генеалогічного пошуку (за матеріалами Державного архіву Донецької області) // Історичні і політологічні дослідження. – Донецьк. – 2010. – № 1–2 (43/44). – С. 80–86). Публікація цього раритетного історичного джерела в рецензованій книжці зайняла більше половини всього сторінкового обсягу монографії (с. 164–336) та стала її важливою складовою. До того ж важливим моментом виглядає акцент авторів на тому, що записи актів цивільного стану метричних книг є унікальним історичним джерелом та дають можливість дослідникам вивчати різні аспекти не тільки історичної науки, а й демографії, соціології, статистики, юриспруденції тощо. Особлива користь книжки полягає в тому, що в ній надано повний передрук всіх наявних на сьогодні записів метричних книг Олександро-Невської церкви, що дасть можливість наступним дослідникам та широкому загалу звернутися до цього цінного історичного джерела – однієї з перлин історичного джерелознавства – з метою відображення різних аспектів історичного процесу на теренах України у другій половині XIX – на початку XX століть. Зокрема, це особливо видно якщо розглядати метричні книги домових церков державних установ (військових частин, пароплавів тощо), у тому числі й навчальних закладів.

Важливе інформативне джерело записи актів цивільного стану метричних книг Олександро-Невської церкви Новоросійського університету мають для реконструкції повсякденного буття його професорсько-викладацького складу, з метою встановлення їх родинного життя (вінчання, народження дітей, смерть родичів) та налагодження ними близьких відносин з родинами колег через традиції хрещення або кумівства під час участі у таїнствах хрещення або вінчання когось з представників їх родин. До того ж це дозволить зрозуміти сімейно-родинні взаємини деяких представників наукового співтовариства, що ставали підґрунтям акумуляції та формування ментальності цих локальних угруповань соціуму. Отже, у цілому метричні книги є однією з перлин історичного джерелознавства, які залишаються поза увагою систематичного і комплексного дослідження вчених, а метричні книги домової церкви Новоросійського університету, зокрема, є віднайденою перлиною для забезпечення історичних досліджень щодо історії

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова вірогідною джерельною базою та вперше стали об'єктом ретельного студіювання. У цілому книжка подружжя Левченків є першою ластівкою, яка відкриває малознайоме раніше інформаційне поле у вигляді метричних книг університетського храму Одеси для дослідження вченими різноманітних аспектів і проблем історичного простору другої половини XIX – початку XX століть.

У монографії автори вдало простежили основні функції діяльності Олександро-Невської церкви Новоросійського університету: релігійне і морально-етичне виховання підростаючого покоління, виконання ролі культурно-просвітницької та соціально-правової установи, ретрансляція ідеології чинного політичного режиму на свідомість і психологічний стан значної частини населення. У сучасних умовах суспільно-політичної та соціально-культурної кризи в Україні державна підтримка ролі вищої школи у вирішенні даних проблем є одним з найважливіших чинників.

Наукове дослідження із зазначеної проблеми продиктовано також важливістю розуміння тенденцій розвитку вищої освіти взагалі та підвищення культурного рівня молодого покоління зокрема. Прочитавши книжку, ще раз усвідомлюємо, що значна кількість характерних рис і ліній вирішення цієї проблеми були закладені ще в далекому минулому – в дореволюційні часи. Дослідити історію домових церков в системі вищої школи на теренах України необхідно також з метою відтворення найбільш повної цілісної історії людської культури, суспільно-педагогічної та філософської думки. Цікаво було б дізнатися про діяльність домових церков в чоти-

рьох інших класичних університетах України, що ведуть відлік своєї історії від дорадянських часів – Київського і Харківського університетів в контексті політики царату та Львівського і Чернівецького – за умов імперської політики Габсбургів.

У наш час питання про відродження християнських цінностей з метою культурного відродження українського суспільства набуло особливої актуальності. Не помічати і не враховувати дану проблему громадянському суспільству не можна. Тому вивчення історичного досвіду прищеплення загальнокультурних цінностей через духовне виховання молодого покоління і в системі вищої школи набуває в сучасних умовах особливого значення – яскраво виражене, відчутне, живе звучання.

Монографія, в якій історія Олександро-Невської церкви Новоросійського університету представлена в контексті розвитку системи вищої освіти на теренах України, підготовлена авторами на високому науковому рівні. Книжка написана на основі використання великої кількості архівних матеріалів, наукової та художньої літератури, публікацій на сторінках одеських періодичних видань. Вона – цікава, змістовна, представляє багато нової інформації, зокрема статистичної та джерелознавчої, логічно побудована, містить належний науковий довідковий апарат, якісно оформлена (за виключенням м'якої обкладинки, що розуміємо обумовлено не недбалістю авторів, а складною економічною ситуацією в країні), тому, рекомендуємо читачеві звернути увагу на цю книжку. Побажаємо авторам творчого натхнення, написання нових праць та реалізації задуманих проєктів.